

Оксана Потіха (Тернопіль)

**СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНДО
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНИ 1930-Х РР.**

У статті проаналізовано особливості зміни політичної стратегії і тактики однієї з найвпливовіших політичних партій Західної України міжвоєнного періоду – Українського національно-демократичного об'єднання. Під впливом внутрішніх та зовнішньо-політичних факторів політична платформа партії еволюціонувала у бік порозуміння з владними інституціями Польщі

Ключові слова: Західна Україна, Українське національно-демократичне об'єднання, політична платформа, польська влада.

Oksana Potikha (Ternopil)

**STRATEGY AND TACTICS OF POLITICAL ACTIVITY OF THE
UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC UNION
IN THE FIRST HALF OF THE 1930S**

***Abstract.** The article analyzes the features of changing the political strategy and tactics of one of the top political parties of Western Ukraine of the Inter-War Period - the Ukrainian National Democratic Union. The aggravation of the Polish-Ukrainian contradictions and the Soviet policy of destroying the Ukrainian heritage in the Dnieper region during the early 1930s. prompted the Ukrainian National Democratic Union to search for new methods of activity and caused the political line of the party to change in the direction of finding ways of mutual understanding with the Polish authorities. In the second half of 1932s the slogans of independence and national unity were excluded from the party's arsenal and replaced by their demand for national-territorial autonomy for all Ukrainian lands in Poland. The anti-Ukrainian terror in Soviet Ukraine denuded the Ukrainian National Democratic Union of hopes for the growth of National forces in the Dnieper region. These circumstances moved the party leaders of the National Democrats forward in mending the Polish-Ukrainian relations.*

Keywords: Western Ukraine, Ukrainian National Democratic Union, political platform, Polish authorities.

Особливості взаємин українців з поляками у минулому, зокрема у період між двома світовими війнами, є однією з найважливіших проблем новітньої історії обох держав та народів. У формуванні ідеології українського національного руху в міжвоєнній Польщі домінуючу роль відіграло Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), яке виникло у 1925 р. Партія стала провідною українською політичною силою Західної України, репрезентантом українців краю на міжнародній арені. Діяльність націонал-демократів у Другій Речі Посполиті стала предметом жвавих наукових дискусій у літературі¹. Аналіз архівних матеріалів та тогочасної преси дає можливість певною мірою з'ясувати характер конфлікту та відносин між ундовцями і польською владою. Означений період став переломним в еволюції політичної стратегії і тактики УНДО: від негачії Польської держави до проголошення політики нормалізації польсько-українських відносин.

У відповідь на посилення соціального і національного гніту з боку польської влади восени 1930 р. відбулося загострення українсько-польського протистояння. 25 серпня 1930 р. уряд очолив Ю. Пілсудський, який ігнорував парламентський імунітет, розпустив сейм і сенат та призначив нові вибори.

Листопадові вибори 1930 р. супроводжувалися масовими арештами та

¹ Серед основних праць виділяємо: М. Швагуляк, *Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст.* [Socio-political situation in Western Ukraine in the early 1930's], «Записки НТШ», Львів, 1991, т. 222, с.111-145; М. Швагуляк, *Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблеми політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939 рр.)* [Party divisions and national interests. Problems of political consolidation of the Ukrainian national movement of Galicia (1919–1939)], «Сучасність», 1994, №2, с.62-72; М. Кугутяк, *Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ–1939 р.)* [Galicia: History pages. Essay on the socio-political movement (XIX–1939 p.)], Івано-Франківськ, 1993, 200 с.; М. Кугутяк, *Історія української націонал-демократії (1918–1929)* [History of Ukrainian National Democracy (1918–1929)], Київ, Івано-Франківськ, Плай, 2002, т. 1., 536 с.; М. Кугутяк, *Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930)* [Ukrainian national-democratic association: activization of activity, strengthening of public-political influences (1928–1930)], «Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис», Івано-Франківськ, 1999, №3, с. 24-34; М. Кугутяк, *Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930)* [Ukrainian national-democratic association: activization of activity, strengthening of public-political influences (1928–1930)], «Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис», Івано-Франківськ, 2000, №4, с. 90-96; І. Соляр, *Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928)* [Ukrainian National-Democratic Association: the first period of activity (1925–1928)], Львів, 1995, 70 с.; О. Зайцев, *Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922–1939)* [Parliamentary activity of political parties of Western Ukraine (1922–1939)], Львів, 1994, 22 с.; О. Зайцев, *Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.)* [Representatives of Ukrainian Political Parties of Western Ukraine in the Parliament of Poland (1922–1939)], «Український історичний журнал», 1993, №1, с. 72-85.

пацифікацією і були розраховані на те, щоби зламати опір західноукраїнської громадськості перед асиміляторськими заходами польської держави, досягти бажаних результатів на парламентських виборах і позбутися найвпливовішої легальної політичної партії – УНДО. В ніч з 9 на 10 вересня було ув'язнено 18 колишніх депутатів сейму, серед них від УНДО – О. Вислоцького, І. Ліщинського, Д. Палієва і В. Целевича, опечатано канцелярію Центрального комітету (ЦК) партії у Львові та конфісковано пропагандистський матеріал². Дещо пізніше було ув'язнено кандидатів в депутати від УНДО: С. Хруцького, О. Яворського, А. Кунька, В. Бараника, Г. Скасківа, М. Явного, голову УНДО Д. Левицького³. Пацифікація і арешти українських парламентаріїв та партійних активістів, організовані польською владою, значно послабили українські політичні сили напередодні виборів.

Після ув'язнення поліцією опозиційно налаштованих до Польщі членів проводу УНДО, зокрема Д. Палієва, на перше місце висунулися прихильники так званої позитивної співпраці з урядом на чолі з М. Галушинським та О. Луцьким. Тому провід УНДО запевнив воєводське управління у Львові, що партія не причетна до саботажів і розпочала передвиборчу кампанію⁴.

Польська адміністрація чинила всілякі перешкоди передвиборчій акції українських політичних партій: арешти, заборона передвиборчих зборів, конфіскація окремих публікацій у періодичних виданнях. Під час проведення виборів мали місце масові зловживання польської влади. Репресії не могли не позначитися на результатах виборів. УНДО отримало 17 посольських та 3

2 Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 205 Прокуратура апеляційного суду, м. Львів. 1919–1939 рр., оп.1, спр. 839 Листування з Міністерством юстиції у Варшаві і прокурорами окружних судів про розслідування і порушення карних справ проти українських депутатів сейму і сенаторів, звинувачених в антидержавній діяльності. Списки цих осіб, 1928–1930 рр., арк. 35-40; ЦДАУЛ, ф. 205, Прокуратура апеляційного суду, м. Львів. 1919–1939 рр., оп.1, спр. 948 Справа про звинувачення членів УНДО Левицького Д., Макарушки Л., Палієва Д. та інших у антидержавній діяльності, 1929–1937 рр., арк. 40.

3 Державний архів Львівської області, ф. 121 Львівське воєводське управління державної поліції, оп. 3, спр. 636 Слідча справа на голову УНДО – Дмитра Левицького та інших, 1930–1931 рр., арк. 4.; Державний архів Тернопільської області, ф. 231 Тернопільське воєводське управління, оп. 1, спр. 1454 Донесення повітових старостів та виборчих комісій про протести населення з приводу порушення правил голосування під час виборів в сейм і сенат на території Тернопільського воєводства і переписка Міністерства внутрішніх справ по цьому питанні, 1930–1931 рр., арк. 26.

4 ЦДАУЛ, ф. 344. Українське національно-демократичне об'єднання, м. Львів. 1925-1939 рр., оп.1, спр. 6 Звернення до Президії Ради Міністрів у Варшаві про припинення пацифікації та військових ексекуцій над українським населенням Львівського та Тернопільського воєводства, 1930 р., арк. 3, 7.

сенаторські мандати⁵. Із закінченням виборчої кампанії припинилися каральні акції польської влади проти українського населення та його політичного представництва. Нова політична ситуація, що виникла внаслідок драматичних подій осені 1930 р., призвела до зміни тактики УНДО та сприяла посиленню угодовських настроїв у партії.

Частина керівництва УНДО, вважаючи, що польсько-українські суперечності ведуть у безвихідь, почала шукати компромісу з владою: вже під час виборчої кампанії М. Галущинський мав розмову з головою Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ) полковником В. Славеком щодо порозуміння. Тому за рішенням вузького кола керівників УНДО в газеті «Діло» в листопаді-грудні 1930 р. було опубліковано низку статей на тему ідеології, політики і тактики УНДО, автором яких був І. Кедрин-Рудницький⁶.

Весь цикл статей був пройнятий думкою про необхідність зміни відносин між Польщею та українським населенням і його політичним представництвом. Автор рекомендував Українській парламентській репрезентації (УПР), а отже і УНДО, припинити опозицію щодо польської держави, і стати на шлях співпраці з нею. На такій платформі помірковане крило УНДО сподівалося досягти порозуміння з польським урядом. Зміст публікацій протирічив політичним та національним відносинам в краї та настроям західноукраїнського населення. Тому статті Кедрина викликали різку критику не лише з боку інших політичних партій, але й в самому УНДО. Головний редактор «Діла» В. Мудрий, вийшовши з в'язниці, виступив із спростуванням статей І. Кедрина-Рудницького, заявивши, що висловлені в тих статтях погляди на тему програми й тактики УПР є тільки індивідуальними міркуваннями автора і за них не відповідає ні редакція, ні головний редактор чи керівництво Парламентської репрезентації⁷. Керівництво УНДО в той час не висловлювало жодної офіційної позиції щодо публікацій, оскільки значна частина членів ЦК партії схилилася до компромісу

⁵ І. Кедрин, Життя – події – люди. Спомини і коментарі [Life – events – people. Reminiscences and comments], Нью-Йорк, Червона калина, 1976, с. 156

⁶ *Діло* (Львів), 1930, 21 листопада – 3 грудня, с.1-2.

⁷ *Діло* (Львів), 1930, 18 грудня, с. 1

з урядом. Невдовзі з'явилися докази того, що статті І. Кедрина-Рудницького були не випадковими. В середині січня 1931 р. О. Луцький та М. Галущинський звернулися до маршалка сейму К. Світалського з проханням звільнити арештованих ундовських послів. У відповідь представники польського уряду В. Славек, Т. Голувко і Я. Єнджеєвич запропонували спільне обговорення обома посольськими клубами всього обсягу польсько-українських взаємин. В лютому 1931 р. було уповноважено УПР вести переговори з польським урядом у справі відшкодування для українського народу в Польщі втрат, спричинених пацифікацією⁸.

З ініціативи УНДО 25 лютого у Варшаві відбулася таємна зустріч представників УПР (В. Загайкевич, М. Галущинський та О. Луцький) і президії ББСУ (Т. Голувко і Я. Єнджеєвич). Українці вимагали звільнення політичних в'язнів та відновлення діяльності закритих під час пацифікації українських гімназій. На переговорах йшлося про можливість зміни дотеперішньої політики уряду в українській справі. Від української сторони вимагали оголошення декларації про перехід до активної співпраці над розбудовою польської держави, відкликати скаргу з Ліги Націй, подану в січні 1931 р. щодо пацифікації, лише тоді польські представники зобов'язувалися порушити перед урядом питання про звільнення українських політв'язнів та відшкодування українському населенню збитків, завданих під час пацифікації⁹. Українці відмовилися прийняти такі умови поляків, але більшість тодішнього керівництва УНДО була готова до налагодження відносин з польською владою. Переговори з представниками польської влади викликали осуд української громадськості і гостре невдоволення всередині партії.

Становище західноукраїнського населення у складі Польщі погіршувалося. Екстермінаційна політика влади знайшла своє втілення у сільськогосподарській сфері. Незважаючи на численні протести українських парламентаріїв, навесні

⁸ ЦДІАУЛ, ф. 344. Українське національно-демократичне об'єднання, м.Львів. 1925-1939 рр., оп.1, спр. 37 Повідомлення про засідання Виконавчого і Центрального комітету в січні-березні 1931 р. в справі порозуміння з польськими властями відносно відшкодування українському населенню втрат від пацифікації в 1930 р. та про організаційні питання партії, 1931 р., арк. 1.

⁹ *Діло* (Львів), 1931, 17 березня, с. 1-2.

1932 р. був прийнятий закон про військову колонізацію, який передбачав подальше безоплатне надання земель військовим польської армії за рахунок запасів, призначених на земельну реформу на етнографічних українських та білоруських територіях¹⁰. Таким чином, влада продовжувала колонізаційну політику на західноукраїнських землях.

На засіданні бюджетної комісії сейму в січні 1931 р., О. Луцький, змальовуючи страхіття пацифікаційної акції, наголосив Польщі про її міжнародні зобов'язання: «Загарантована нам міжнародними договорами територіальна автономія є конечним постулатом нашої біжучої практичної політики, від якого не уступимо»¹¹.

Під час засідання комісії закордонних справ 20 лютого 1931 р. посол Я. Олесницький звинуватив Польщу у невиконанні міжнародних зобов'язань щодо надання автономії Східній Галичині¹². 4 березня сенатор А. Горбачевський, що виконував обов'язки голови УПР, на засіданні сенату під час бюджетної дискусії наголосив на невиконанні Польщею закону від 26 вересня 1922 р. про самоврядування трьох воєводств Східної Галичини¹³. На засіданні ексекютиви УНДО та УПР 2 липня 1931 р. було вирішено підготувати петицію до Ліги Націй у справі невиконання Польщею її міжнародних зобов'язань. У ній містилася вимога надання автономного устрою для Східної Галичини, Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя на основі проекту статуту для Східної Галичини, прийнятого 20 листопада 1919 р.¹⁴.

Ідею територіальної автономії для українців підтримала Польська партія соціалістична (ППС), яка 9 вересня 1931 р. зробила внесення у цій справі. Законопроект територіально охоплював Станіславське, Тернопільське, Волинське і Львівське воєводства, окремі повіти Поліського. Ця територія мала утворити автономну провінцію, в якій польська і українська мови були би рівні в правах, а кількість урядовців кожної національності відповідала б

¹⁰ *Діло* (Львів), 1932, 29 січня, 14 лютого, с. 2; *Gazeta Polska* (Варшава), 1932, 17 січня, с. 4.

¹¹ *Діло* (Львів), 1931, 13 січня, с. 1-2.

¹² *Діло* (Львів), 1931, 24 лютого, с. 2.

¹³ *Новий час* (Львів), 1931, 9 березня, с. 5.; *Діло* (Львів), 1931, 12 березня, с. 3.

¹⁴ *Новий час* (Львів), 1931, 8 липня, с.3.

співвідношенню українського і польського населення¹⁵. Внесення польських соціалістів Український клуб не підтримав, оскільки цей проект не задовольняв українців за обсягом автономних прав і залишав за межами автономії значні території, де переважало українське населення. Більшістю голосів сейм відхилив законопроект польських соціалістів¹⁶.

Зміна тактики керівництва УНДО викликала обурення всередині проводу партії та деяких членів УПР. Після виходу з в'язниці Д. Паліїва під його проводом наприкінці 1931 р. в УНДО сформувалася опозиційна група радикально-націоналістичної орієнтації, яка вважала хибною угодову тактику лідерів УНДО, зокрема в питанні територіальної автономії, та пропонувала повернутися до давньої платформи – невизнання законності польського панування у Східній Галичині. На засіданні ЦК УНДО та президії УПР в грудні 1931 р. щодо опрацювання подальшої тактики УНДО, Д. Паліїв підкреслив, що УНДО не повинно висувати гасла автономії. В обороні «реальної» політики виступив О. Луцький, підкреслюючи, що попередня тактика не принесла успіху, тому висловився за порозуміння з польською владою.

Стан і перспективи польсько-українських взаємин, політичної стратегії і тактики партії обговорювалися на IV Народному з'їзді УНДО 25–26 березня 1932 р. у Львові. Не зважаючи на опозицію та критику з боку Д. Паліїва, М. Рудницької, С. Витвицького, В. Кохана та інших, партія схвалила програму-мінімум – вимогу національно-територіальної автономії і розцінила її як початок нового періоду польсько-українських відносин.

Нова тактика УНДО знайшла своє відображення у промові Д. Левицького на засіданні сейму 3 листопада 1932 р.: „Ми домагаємося від польської держави, щоби згідно з ухвалою Ради послів від 15 березня 1923 р. вона виконала свої зобов'язання міжнародного характеру щодо територіальної автономії”. Д. Левицький підкреслив, що висуваючи вимогу територіальної автономії, український народ не зрікається права на самовизначення¹⁷.

¹⁵ *Sprawy Narodowościowe* [National Affairs] (Варшава), н. 6, 1931, с. 623–624.

¹⁶ *Новий час* (Львів), 1931, 13 листопада, с.1-2.

¹⁷ *Діло* (Львів), 1932, 6 листопада, с. 1-3.

Протестуючи проти угодівської політики УНДО, Д. Паліїв розмістив в «Новому часі» низку публікацій. Він називав керівництво партії «опортуністичним табором», «колишньою автономістичною групою», «угодівщиною» тощо¹⁸, після чого покинув лави УНДО. Вихід Д. Паліїва та створення ним Фронту національної єдності (ФНЄ) свідчило про те, що опозиція в УНДО розбита, що сприяло посиленню угодівських тенденцій в партії.

Щоби легалізувати авторитарний режим в Польщі парламентським шляхом, Ю. Пілсудський та його оточення намагалися змінити діючу з березня 1921 р. конституцію. В січні 1934 р. проект нової конституції було винесено на обговорення в сеймі. В. Загайкевич заявив, що в проекті нової конституції український народ поставлений поза рамками громадського життя держави, тому УПР вимагатиме від Польщі виконання її міжнародних зобов'язань стосовно українського народу та надання українським землям «найширшої територіальної автономії»¹⁹.

До зміни політичної лінії УНДО спричинилася комуністична політика в Наддніпрянщині на початку 1930-х рр. Індустріалізація, примусова колективізація і «культурна революція» в УСРР, що супроводжувалися масовими репресіями, арешти української інтелігенції викликали могутню хвилю протесту західноукраїнської громадськості та вкрай негативне ставлення націонал-демократів до політичного режиму в радянській Україні. УНДО стало ініціатором організації всенародної протестаційної акції проти Голодомору. В липні 1933 р. президія УПР скликала у Львові з'їзд 48 представників від 44 громадських організацій та установ Західної України, на якому було утворено Громадський комітет рятунку України (ГКРУ). Головою було обрано Д. Левицького, а керівництво здійснював діловий комітет (ДК) у складі В. Мудрого, З. Пеленського, М. Рудницької, В. Целевича²⁰.

УНДО через ГКРУ доклало чимало зусиль до організації акції допомоги голодуючим в радянській Україні. Були створені повітові рятункові комітети у багатьох місцевостях Львівського, Волинського, Станіславського та

¹⁸ *Новий час* (Львів), 1933, 12 липня, с.1-2; *Новий час* (Львів), 1933, 13 липня, с.1-2.

¹⁹ Національна бібліотека у Варшаві, мікрофільм 85778, УПР. Промови послів на пленарних засіданнях сейму і сенату, 1928–1936 рр., арк. 373.

²⁰ *Діло* (Львів), 1933, 28 липня, с. 3.

Тернопільського воєводств, які розгорнули активну роботу в масах щодо збору коштів, продуктів, організації протестаційних віч і демонстрацій, направлення відповідних телеграм до радянського посольства. З ініціативи УНДО ГКРУ оголосив 29 жовтня 1933 р. Днем національної жалоби і протесту. Польська влада обмежувала його відзначення через підписання радянсько-польського договору про неагресію в 1932 р., а після замаху ОУН на представника СРСР у радянському консульстві у Львові заборонила проведення масових зборів. Проте демонстрації протесту проти більшовицької політики проходили по всій Західній Україні аж до кінця 1934 р.

Ундовці розкрили трагедію Голодомору в Україні на міжнародній арені. М. Рудницька та З. Пеленський від імені ГКРУ брали участь в роботі Конгресів національних меншин в Берні (1933, 1934 рр.), зверталися з проханням розглянути справу голоду на засіданні ради Ліги Націй²¹. Хоча спроби надати реальну допомогу голодуючим зазнали невдачі, однак розгляд цієї справи на міжнародній арені був великою морально-політичною перемогою УНДО.

На початку 1935 р. керівництво УНДО остаточно дійшло висновку про безперспективність дальшої опозиції. Нові концепції знайшли відображення у промові Д. Левицького в сеймі 5 лютого 1935 р. Голова УНДО ще раз висунув вимогу територіальної автономії українських земель з власним сеймом, адміністрацією, судівництвом, шкільництвом і територіальним військом. Він дав зрозуміти, що його партія готова припинити боротьбу з польською владою за ціну «утворення в межах польської держави П'ємонту для українських визвольних змагань». У промові Д. Левицький обережно висловив надію на інтервенцію західних держав проти СРСР. Питання соборності українських земель відсувалося на другий план²². Пропонувався компроміс з польським урядом на антирадянській платформі.

Не останній вплив на зміну опозиційної політики керівництва УНДО мали товариські зустрічі у Варшаві Д. Левицького та О. Луцького з Андрієм Лівницьким (колишній прем'єр УНР на еміграції) та Миколою Ковалевським

²¹ *Sprawy Narodowościowe* [National Affairs] (Варшава), н. 5, 1933, с. 595.

²² ЦДІАУЛ, ф. 359. Назарук Осип. Адвокат, журналіст, публіцист, письменник, громадський і політичний діяч (1883-1940 рр.), оп.1, *спр.* 409. *Протоколи засідання сейму Польщі від 5 лютого 1935 р.*, арк. 7-8.

(колишній міністр закордонних справ УНР), які схилилися до порозуміння з поляками. Саме цей гурток у Варшаві був співтворцем промови голови УНДО, виголошеної в сеймі в лютому 1935 р., в якій лідер партії заявив про намір співпрацювати з польським урядом і визнав українське питання внутрішнім питанням Польщі, яке вона розв'яже без сторонніх закордонних втручань²³.

Виступ голови партії викликав хвилю критики на адресу УНДО з боку повітових організацій УНДО та інших політичних партій. З цього приводу в «Ділі» була надрукована редакційна стаття під назвою «Українська непоправність: ставка на міжнародного коня...», в якій перелічувалися причини, що вплинули на зміну політики УНДО: «Польсько-німецький пакт (липень 1932 р.); терор проти усіх проявів українського життя на Совітській Україні; односпайний антиросійський і антикомуністичний фронт цілого краю і еміграційного українського громадянства... Ствердження тих об'єктивних фактів поставило перед усіма українцями найважливіший постулат – рятування самої вже фізичної екзистенції народу на його осередніх землях, та пору з тим журбу за такий інший осередок українського життя, який міг би перейняти знову роллю національного піємонту»²⁴.

Однак польський уряд не мав наміру укладати антирадянський блок з українськими партіями. Перша спроба УНДО досягти порозуміння з польською владою провалилася. Це підірвало авторитет Д. Левицького в партії, тому виконувачем обов'язків голови партії став В. Мудрий – рішучий прихильник угоди з Польщею²⁵.

Ухвалена в квітні 1935 р., нова конституція різко обмежувала права парламенту, кількість якого скорочувалась до 208 послів і 96 сенаторів. Сейм фактично втратив значення центру прийняття політичних рішень, реальна влада зосереджувалася в руках президента. Підвищувався віковий ценз на виборах, тому від участі у виборах усувалася значна частина молоді. Доповненням конституції стали нові виборчі ординації, які не давали можливості

²³ І. Макух, *На народній службі. Спогади* [At the People's Service. Memoirs], Дітройт, 1958, с. 448.

²⁴ *Діло* (Львів), 1935, 14 лютого, с. 1-2.

²⁵ *Діло* (Львів), 1935, 14 лютого, с. 1-2.

українському населенню обирати незалежних послів і сенаторів²⁶.

На середину 1930-х рр. УНДО змушене було шукати нових методів діяльності, або ж – змінити політичну тактику. Численні сеймові опозиційні промови, скарги, внески та інтерпеляції не давали ніякого практичного успіху. У західноукраїнському суспільстві зростали націоналістичні впливи. Становище західноукраїнського населення щораз погіршувалося.

Подальша ініціатива пошуку шляхів порозуміння перейшла до рук О. Луцького. Саме він був автором терміну «нормалізація». Зустрічі міністра внутрішніх справ Польщі М. Зиндрама-Косцялковського з представниками УНДО (В. Мудрий, В. Целевич, О. Луцький) відбулися у травні та липні 1935 р. які закріпили «нормалізаційний» курс. УНДО підготувало вісімнадцять „меморіалів”, які вимагали позитивного вирішення: припинення колонізації; скасування «нумерус клявзус» щодо української молоді у польських вузах та відкриття українського університету; встановлення офіційної назви «український» замість «руський»; відновлення діяльності закритих українських гімназій; скасування закону від 31 липня 1924 р., який перешкоджав розвитку українського шкільництва; амністія для політичних в'язнів; боротьба проти голоду в гірських околицях Галичини; дозвіл на відновлення діяльності «Пласту»; можливість українців брати участь в міській та повітовій самоуправах та інші вимоги²⁷. Водночас В. Мудрому було запропоновано виборий компроміс, який полягав в обранні у кожному з 15 виборчих округів Східної Галичини одного поляка і одного українця. УНДО дійшло висновку, що втрата парламентського представництва позбавить його статусу єдиного представника західноукраїнського населення, тому партія погодилася брати участь у виборах (вересень 1935 р.), в результаті яких отримала 13 мандатів до сейму, і 4 до сенату²⁸.

На засіданні ЦК УНДО 12 жовтня 1935 р. Д. Левицький виступив останній

²⁶ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 r. [Constitution of the Republic of Poland of 23 April 1935]*, Warszawa, 1935, s. 41, 115, 141.

²⁷ І. Кедрин, *Життя – події – люди. Спомини і коментарі* [Life – events – people. Reminiscences and comments], Нью-Йорк, Червона калина, 1976, с. 254.

²⁸ *Діло* (Львів), 1935, 25 вересня, с. 3; *Sprawy Narodowościowe* [National Affairs] (Варшава), н. 5, 1936, с. 453.

раз в ролі голови. Він критикував виборчу угоду за територіальну обмеженість та прирівнював її до «сокальського кордону». Новим головою партії та УПР було обрано В. Мудрого та виключено з партії за «противиборчу акцію» М. Рудницьку, О. Шепарович та кілька повітових діячів²⁹.

Д. Левицький створив всі передумови для польсько-українського порозуміння. За словами І. Кедрина-Рудницького, він був для поляків «неначе символом непримиренності УНДО»³⁰. З його відставкою остаточно був закріплений курс на «нормалізацію» польсько-українських стосунків. Генеральний секретар УНДО Л. Макарушка не вважав нормалізацію польсько-українською угодою. На його думку це була лише спроба «наладнати ненормальні та напружені українсько-польські взаємини, до якої дала ініціативу українська сторона»³¹. Тому не слід було очікувати від нормалізації надмірних змін. Очевидно мав рацію і Д. Паліїв, коли вважав, що спроби нормалізації польсько-українських стосунків у Другій Речі Посполитій не могли принести бажаних результатів для західноукраїнського населення, бо не задумувалися польським урядом як позитивне вирішення української проблеми.

Польський пацифікаційний наступ у Галичині та радянська політика винищення українства в УСРР на початку 1930-х рр. піштовхнули УНДО до пошуку нових методів діяльності та викликали зміну політичної лінії партії у напрямі пошуку шляхів порозуміння з польською владою. У другій половині 1932 р. стався відповідний поворот у тактиці УНДО. Керівництво УНДО вирішило усунути гасла незалежності та соборності і замінити їх вимогою національно-територіальної автономії для всіх українських земель у складі Польщі. Протиукраїнський терор в УСРР позбавив УНДО надій на зростання національних сил в Наддніпрянщині. Згортання «українізації», антирелігійна політика, репресії проти української інтелігенції, примусова колективізація і Голодомор стали тими факторами, які підштовхнули партійне керівництво націонал-демократів до налагодження польсько-українських взаємин.

²⁹ *Діло* (Львів), 1935, 17 жовтня, с. 2-3.

³⁰ І. Кедрин, *Життя – події – люди. Спомини і коментарі* [Life – events – people. Reminiscences and comments], Нью-Йорк, Червона калина, 1976, с. 111.

³¹ Л. Макарушка, *Ми і чужинці* [We are strangers], Львів, 1937, с. 7.